

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἰωάννου Φωκυλίδου Καθηγητοῦ, Ἡ Ἱερὰ Λαύρα Σάβα τοῦ ἡγιασμένου, ἥτοι ἱστορία τῆς Λαύρας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ ἱστορία πάντων τῶν ἐν αὐτῇ διαπρεπάντων πατέρων μετ' ἀναγραφῆς τῶν ἔργων αὐτῶν, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1927, σ. 663.

Ὁ κ. Ἰωάννης Φωκυλίδης ἐπὶ μακρὰ ἔτη χρηματίσας Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ ἠσχολήθη ἐπιστημονικῶς περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν τῆς Παλαιστίνης τῶν χριστιανικῶν χρόνων. Ἡ προκειμένη δὲ μεγάλη μονογραφία αὐτοῦ περὶ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Σάβα εἶναι καρπὸς πολυχρονίου καὶ ἐνδελεχοῦς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος αὐτῆς. Μετὰ πρόλογον περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ τοπογραφικὴν περιγραφὴν τῆς Μονῆς καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τόπων διαιρεῖ ὁ σ. τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ εἰς ἕξ κεφάλαια, ὧν τὰ δύο πρῶτα ἀφιεροῖ εἰς τὸν βίον καὶ τὰ καθιδρύματα τοῦ ἁγ. Σάβα. Τὸ γ' κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῶν γεγονότων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν Μονὴν ἀπὸ τῆς τελευτῆς τοῦ ἁγ. Σάβα μέχρι τῆς Περσικῆς ἐπιδρομῆς (532—614), τὸ δ' ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης μέχρι τῶν ἐν τῇ Λαύρᾳ σφαγῶν (614—796) τὸ ε' ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος μέχρι τῆς ὑπὸ Σαλαδίνου ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ (796—1187) τὸ ζ' ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ Σαλαδίνου μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ τούρκου Σουλτάνου Σελῆμ ἀλώσεως (1187—1517) καὶ τέλος τὸ ἕξ ἀπὸ τῆς ὑπὸ Σουλτάνου Σελῆμ ἀλώσεως τῆς Παλαιστίνης μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐπακολουθοῦσι κατάλογοι ἡγουμένων καὶ λεπτομερέστατος πίναξ ὀνομάτων.

Ἀκολουθῶν τὴν ἱστορικὴν σειρὰν τῶν γεγονότων ὁ σ. ἐκθέτει μὲν τὰ γεγονότα καὶ περιγράφει δὲ τὰ κατ' αὐτὰ δρῶντα ἢ περὶ τὴν ἐποχὴν αὐτῶν ἐμφανιζόμενα καὶ πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ ἁγ. Σάβα συνδεόμενα πρόσωπα. Οὕτω δὲ συνεκτίθησι τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν φιλολογικὴν δρᾶσιν ἔτι δὲ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν εἰρημένων προσώπων, ἐὰν ἔχωσι τοιαύτην. Ἀρύεται δὲ ἀπανταχόθεν τὰς περὶ τῆς Μονῆς πληροφορίας, ἰδίως δὲ παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἐπισκεψαμένων αὐτήν. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς ἐκθέσεως ἔχει τὸ μειονέκτημα ὅτι διακόπτει τὴν σειρὰν τοῦ λόγου καὶ ἐπιτρέπει πολλὰς παρεκβάσεις. Ἄλλ' ἢ ζῶηρά ἔκθεσις διακρατεῖ ἀμείωτον τὸ διαφέρον τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐν τῷ συγγράμματι παρελαύνει ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἐνδόξου Μονῆς διὰ τῶν γεγονότων καὶ διὰ τῶν μετ' αὐτῆς συγδεθέντων προσώπων καὶ ἀναπαρίσταται ἢ τε ἐξωτερικῆ καὶ ἢ ἐσωτερικῆ αὐτῆς ζωῆ, ἅμα δ' ἐκτίθενται αἱ ὑπηρεσίαι αὐτῆς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων καὶ γενικῶς ὑπὲρ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ὁ σ. εἶχεν ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον τὰς ἐκδεδομένας ἀλλὰ καὶ τὰς ἀνεκδότους πηγὰς, μελετήσας αὐτὰς ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Ἱεροσολύμων, ἐχρησιμοποίησε δ' ἐπιστημονικῶς ἅπασαν τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν Μονὴν ἑλληνικὴν καὶ ξένην φιλολογίαν, φιλοπρόνησας οὕτω πλήρη καὶ κατὰ τὸ δυνατόν τελείαν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Σάβα καὶ τῶν ἁγιοσαβιτῶν.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Γ. Α. Σωτηρίου, Εὐρετήριοι τῶν Μεσαιωνικῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Μέρος Α'. 1. Μεσαιωνικά Μνημεῖα Ἀττικῆς Α. Ἀθηνῶν. Τεύχος Α'. Πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῶν χριστιανικῶν Ἀθηνῶν. Μεσαιωνικὴ ὀχύρωσις τῆς πόλεως. Οἱ μετατραπέντες εἰς Ἐκκλησίας ἀρχαῖοι ναοί, τὰ παλαιοχριστιανικά Μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, Ἀθήναις 1927.

Η. Ν. Τρεμπέλα, Ὀμηλικὴ ἢ θεωρία τοῦ κηρύγματος, Ἀθήναι 1928. Μετὰ μακρὰν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ὀμηλικήν, ἐν ἣ ὁ σ. ἐξετάζει τὴν ἐννοίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς Ὀμηλικῆς, τὸ κήρυγμα καὶ τὸν διάκονον αὐτοῦ, τὴν σχέσιν τῆς Ὀμηλικῆς πρὸς τὴν Ρητορικὴν, τὴν χρησιμότητα τῆς Ὀμηλικῆς, τὴν διαίρεσιν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, τέλος τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀμηλικῆς, διαρεῖ εἰς δύο τμήματα τὰ θέματα τῆς Ὀμ. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξετάζει τὴν «ὕλην τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ λόγου» ἦτοι τὸ «θέμα» αὐτοῦ, τὴν Ἁγίαν Γραφήν ὡς πηγὴν τῆς ὕλης τῆς Ὀμ. καὶ τὴν κατανομήν τῆς ὕλης ταύτης, τὸ περιεχόμενον γενικῶς ἢ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐκκλησ. λόγου, ἐξηγήσεις, ἀπόδειξεις, πάθη καὶ ἐλαττήρια ἢ συγκινητικὰ ἐπιχειρήματα. τὸ χρίσμα τοῦ λόγου καὶ τὴν εὐρεσιν τοῦ περιεχομένου. Τὸ δευτέρου τμήμα ἀφιερῶται εἰς τὴν μορφήν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου, εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἐκφώνησιν. Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ κ. Τρεμπέλα, τοῦ καρποῦ βαθείας μελέτης τῶν Ὀμηλικῶν συγγραμμάτων, ξένων τε καὶ ἡμετέρων, καὶ πολυτιμοτάτης Ὀμηλικῆς πείρας, ἦτις καταδηλοῦται ἐν ἐκάστη σχεδὸν φράσει τοῦ συγγράμματος. X.

N. G l o u b o c o w s k y, Ἡ ρωσικὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀναπτύξει καὶ τῇ νεωτάτῃ καταστάσει (ρωσιστί), Βαρσάβα 1928

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Τακτικὸν Καθηγητοῦ τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, Τεύχος πρῶτον, Ἐν Ἀθήναις 1928. Τὸ τεύχος τοῦτο τῆς Ἀπολογητικῆς περιλαμβάνει Πανεπιστημιακὰ μαθήματα ἀντὶ χειρογράφων τοῦ μαθήματος τῆς Ἀπολογητικῆς. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν, ἐν ἣ ἐξετάζεται πᾶν ὅ,τι σχετικὸν πρὸς τὸ μάθημα τοῦτο καὶ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς ἄλλα Θεολογικὰ μαθήματα, ἐκτίθενται αἱ Ἀλήθειαι τῆς φυσικῆς Ἀποκαλύψεως περὶ Θεοῦ, περὶ κόσμου καὶ περὶ ἀνθρώπου. Ὁ κ. Καθηγητὴς ἐν πάσῃ μὲν ἐπιστημονικῇ ἀκρίβειᾳ ἀλλὰ μετὰ

σαφηνείας καὶ ἐν λαμπρῷ ἐκθέσει ἐξετάζει θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς τὰ θέματα ταῦτα, ἀποδεικνύει τὴν ἀληθείαν καὶ ἀνατρέπει τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀρνούμενων αὐτάς. Καίτοι δὲ τὸ βιβλίον εἶχε ὑπ' ὄψιν φοιτητάς, ἐν τούτοις ἡ ἐξέτασις τῶν θεμάτων εἶναι πλήρης καὶ τελεία, ὅθεν τὸ βιβλίον εἶναι χρήσιμον διὰ πάντα λόγιον ἄνθρωπον. X.

J. L e b r e t o n, La vie chrétienne au premier siècle de l' Eglise (Collection la vie chrétienne) Paris 1927. Ὁ Καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ Καθολικῷ Ἰνστιτούτῳ τῶν Παρισίων κ. Lebreton παρέχει ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ζωηροτάτην εἰκόνα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα ἐξετάζων τὰ ἐξῆς θέματα, ὁ μοναδικὸς Διδάσκαλος, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ Πεντηκοστή, ἡ ζωὴ τοῦ Πνεύματος παρὰ τῷ Ἀπ. Παύλῳ, ἡ χριστιανικὴ ζωὴ κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου, τὸ «σῶμα» τοῦ Χριστοῦ, πίστις καὶ ζωὴ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ἁγ. Ἰωάννου.

H a n s L i e t z m a n n, Petrus und Paulus in Rom, 2a ἐκδ. Berlin und Leipzig 1927. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐκδόσει τῆς σπουδαίας ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ πραγματείας, ὁ καθηγητὴς κ. Lietzmann ἀνέκρινε τὸ πολυκροτὸν ζήτημα τῆς παρουσίας καὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν Ἀποστόλων Παύλου καὶ Πέτρου ἐν Ρώμῃ ἐπὶ νέων βάσεων καὶ νέων πηγῶν, ὡς ἀφετηρίαν τῆς κριτικῆς αὐτοῦ ἐρεῦνης λαβὼν τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Φιλοκάλου ἀπὸ τοῦ ἔτους 353 ἐπὶ Πάπᾳ Ρώμης Δαμάσου. Ἐν αὐτῷ ἀναγράφεται ἡ ἐορτὴ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου (in Catacumbas) καὶ Παύλου, ὡς ἐορτὴ τοπικὴ. Διὰ λεπτομερεστάτης δ' ἀνακρίσεως πασῶν τῶν γραπτῶν πηγῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων ὁ κ. Lietzmann καταφθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα περὶ τῆς παρουσίας καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν Ρώμῃ. Ἐν τέλει τοῦ συγγράμματος παρατίθενται 13 πίνακες ἀρχαιολογικῶν μνημείων τῆς Ρώμης ἐκτὸς εἰδικωτέρων τινῶν ἐρευνῶν, ὧν μία ὑπὸ τοῦ Α. ν. Gerkan, δευτέρου Γραμματέως τοῦ ἐν Ρώμῃ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου. X.

L. D ü i r g, Das Wollen und Wirken der alttestam. Propheten (σελ. VII + 176 Düsseldorf. 1926). Ὁ καπικὸς συγγραφεὺς σπουδαῖον πληρῶν ἐν τῇ ὁμοδόξῳ αὐτῷ γραμματεία κενόν, παρουσιάζει ἐνταῦθα ἐνδιαφέρουσαν περὶ τῶν προφητῶν ἐν γένει τῆς Π. Δ. πραγματείαν, ἐνθα ἀντεπεξέρχεται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ Frd. Delitzsh καὶ τῆς σχολῆς τοῦ Wellhausen. Π. I. M.

E. F a s c h e r Προφήτης. Eine sprach- und religions-geschichtliche Untersuchung (IV+228 Giessen 1927). Πολύτιμος μονογραφία, ἐνθα ἐξαντλεῖται τελείως τὸ θέμα περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως *προφήτης* ἐν τε τῇ Π. καὶ Κ. Διαθήκῃ καὶ ἐν τῷ ἑλληνιστικῷ κόσμῳ. Ὡς πρὸς τὴν θρησκευτολογικὴν ἐκτίμησιν τῆς προφητείας ὁ σ. φωρᾶται ἐπηρεασμένος ὑπὸ τῆς λεγομένης θρησκευτολογικῆς σχολῆς καὶ τῆς σχολῆς τοῦ Wellhausen. Μεγάλην ἀξίαν ἔχει κυρίως ἀπὸ φιλολογικῆς ἐπόψεως. Π. I. M.

F. F e l d m a n n. Das Buch Isaias übersetzt und erklärt (δύο τόμοι

1. Ἡ α' ἐκδοσις ἐβιβλιογραφήθη ἐν τῷ Α' τόμῳ τῆς Θεολογίας σ. [137 ὑπὸ τοῦ κ. Π. Μπρατσιώτου.

XVII + 478 καὶ | XII 308 Münster i. W. 1925-1926). Εἶναι τὸ κράτιστον ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἑσραϊαν ἐξ ὧων ἔχει παραγάγει κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ παπικὴ ἐξηγητικὴ θεολογία. Ἐν τε τῇ εἰσαγωγῇ καὶ τῇ ἐρμηνείᾳ ἅπαντα τὰ προβλήματα τοῦ βιβλίου τίθενται ἐπὶ τάπητος καὶ διευκρινοῦνται καὶ ὑποστηρίζεται ἡ παράδοσις μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας καὶ πειστικότητος. Ἐμβριθεία δὲ καὶ σαφήνεια διακρίνει καὶ τὴν ἐξήγησιν.

II. I. M.

P. J o ō n Ruth. Commentaire philologique et exégétique (Rome 1924).

H. G u ō k e l Die Psalmen übersetzt und erklärt (σ. XVI + 639, Göttingen 1927). Ὁ φιλελεύθερος σ., ὅστις τυγχάνει ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων σημερινῶν ἐρευνητῶν τῆς Π. Δ., ἀφ' οὗ ἐπανελημμένως ἐξέδωκε ἐρμηνείαν ἐκλεκτῶν ψαλμῶν, ἐγκαρδιωτάτην ἀποδοχὴν εὐροῦσαν, ἐμφανίζεται ἡδη ἀντάξιος συνεχιστῆς τοῦ ἔργου τοῦ Baethgen ἐν τῷ Göttinger Handkommentar zum A. T., παρέχων εἰς ἡμᾶς κράτιστον ὑπόμνημα ὅλου τοῦ Ψαλτηρίου, ὅπερ ἐφιλοπονῆθη πράγματι «μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως» ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο διακρίνεται ἐπὶ τῇ ἐπιμελείᾳ περὶ τε τὴν μετάφρασιν καὶ τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου καὶ ἐπὶ τῇ τελείᾳ ἐνημερότητι περὶ τὰ προβλήματα τοῦ Ψαλτηρίου καὶ περὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπ' αὐτῶν γενομένην ἐργασίαν, ὡς καὶ ἐπὶ νηφαλιότητι κρίσεως πολλῶν μείζονι ἄλλων νεωτέρων ἐρμηνευτῶν τοῦ βιβλίου τούτου (Duhm, Briggs κ. ἄ.)

II. I. M.

F. W u t z Die Psalmen textkritisch untersucht (σελ. LXI + 472, München. 1925). Τὸ περισπούδαστον τοῦτο ἔργον ἀποτελεῖ συνέχισιν τῆς γιγαντείου προσπάθειας τοῦ σοφοῦ συγγραφέως πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῆς Π. Δ. ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γνωστῆς περὶ μεταγραφῶν θεωρίας αὐτοῦ (βλ. ἡμετέραν πραγματείαν ἐν *Θεολογία* Δ' 1926 σελ. 244 ἐξ. καὶ Α. Φιλιππίδου πραγματείαν ἐν Ν. Σιών 1927-1928).

II. I. M.

J. G o e t t s b e r g e r Einleitung in das A. Testament (σελ. XVIII + 522 Freiburg i/Br. 1928). Γνωρίσματα τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι ἐνημερότης τελεία περὶ τὰ προβλήματα τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π. Δ. καὶ περὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, μεθοδικότης καὶ ἐλευθερία μείζων τῆς παρατηρουμένης παρ' ἄλλοις παπικοῖς ἐρευνηταῖς τῆς Π. Δ. (Kaulen-Hoberg κ. ἄ.)

II. I. II.

The O. T. in Greek edited bei A. Brooke, Mclean and H. Thackeray. Τῆς μνημειώδους ταύτης κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῶν Ὁ' ἐξεδόθη ἡδη, μετὰ δέκα ἐτῶν συγῆν, ὁ II τόμος, ὁ περιέχων τὴν Α. καὶ Β. Βασιλειῶν (σελ. IX + 200 Cambridge 1927.)

II. I. M.

G. A. Driver, The original form of the name «Yahveh», evidence and conclusions (ZAW, Heft 1, 1928.) — W. Oesterley, The «Teaching of the Amen-em-ope» and Testament (ZAW, Heft 1)2, 1927). — E. Pouchard, Le livre de Jérémie, structure et formation, Revue Biblique 1928, No 2 σ. 181 ἐξ.

Ὁ γνωστὸς ἐξ ἄλλων ἔργων κ. G. P. Driver σκοπεῖ ἐν τῇ ὑπὸ τὸν ἀνω τίτλον δημοσιευθεῖσῃ ὄρατῃ πραγματείᾳ ν' ἀνεθῆν ἡν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ ὀνόματος y a h w e h, παρακολουθῶν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τετραγραμμάτου (Jhwh) ἐν τοῖς ἐκτὸς τῆς Π. Δ. παρουσιαζομένοις κυρίοις ὀνόμασι, τοῖς περιέχουσιν εἴτε ὡς πρῶτον εἴτε ὡς δευτέρον συνθετικὸν μέρος στοιχεῖα τοῦ τετραγραμμάτου. Τοιοῦτον ὕλικόν παρέχουσι 1) τὰ ἐκτὸς τῆς Π. Δ. μνημεῖα τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, ὄστρακα, ἐπιγραφαί, σφραγίδες, νομίματα καὶ λοιπὰ παρόμοια ἀντικείμενα 2) οἱ ἐν Ἑλεφαντίνῃ εὑρεθέντες ἀραμαϊκοὶ πάπυροί 3) μερικὰ Ἀσσυριακὰ, Βαβυλωνιακὰ κείμενα. Τὸ ὕλικόν τοῦτο ἐκτείνεται ἀπὸ 9ου μέχρι τοῦ 2ου αἰ. π.χ.

Εἶναι πρόφανές ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι τοιαύτη-τις ἐργασία εἶναι προωρισμένη νὰ συναντήσῃ πολλὰς δυσκολίας καὶ ἐν πολλοῖς σημείοις ν' ἀφεθῆ μόνον ἐπὶ ὑποθέσεων καὶ εἰκασιῶν, διότι τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα ὀλίγα ὄντα παρουσιάζουσιν εἰσέτι πολλὰ κενά. Εἰδικῶς δ' ἐν τῷ παρόντι θέματι ἡ ἐργασία καθίσταται ἔτι δυσκολωτέρα, διότι πολλὰ Βαβυλωνιακὰ—Ἀσσυριακὰ κύρια ὀνόματα, ἅτινα φαίνονται περιέχοντα στοιχεῖα τοῦ τετραγραμμάτου, δὲν δυναμέθα νὰ παρακολουθῆσωμεν μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως αὐτῶν καὶ ἴδωμεν ἂν πράγματι περιέχουσι στοιχεῖα τοῦ τετραγραμμάτου ἢ ἂν ἡ ὁμοιότης αὐτῶν ὀφείληται εἰς ἄλλους λόγους. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ ἀσχολούμενος περὶ τὴν Π.Δ. ὀφείλει νὰ βαδίσῃ τὴν ἀνάτη αὐτὴν ὁδόν, ἥτις προκειμένου περὶ γλωσσικῶν ζητημάτων τῆς Ἑβραϊκῆς φιλολογίας εἶναι ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη, μὲ τὴν σταθερὰν πεποιθήσιν, ὅτι θὰ δυνηθῆ νὰ λύσῃ πλεῖστα τῶν ἐπασχολούντων αὐτὸν ζητημάτων ὑπὸ τὸ φῶς τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν Σημιτικῶν γλωσσῶν.

Τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματείας εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἐν τῷ πρώτῳ ἢ τῷ δευτέρῳ συνθετικῷ μέρει τῶν ὁποίων παρουσιάζονται γράμματα τοῦ τετραγραμμάτου. Ὁ ἀκόλουθος πίναξ, ἐλλημμένος ἐκ τῆς πραγματείας, δεικνύει τὰς μορφὰς τοῦ τετραγραμμάτου ἐν τοῖς διαφόροις κυρίοις ὀνόμασι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ ἐν διαφόροις γλώσσαις.

Π. X. ἐν ἀρχῇ τοῦ κυρίου ὀνόματος ἐν τέλει τοῦ κυρίου ὀνόματος

9 αἰὼν	yw—(ἔβρ.) ya ('Ασ. Βαβ.)	—yw ἔβρ.)
8 >	yau—('Ασ. Βαβ.)	—yāu, —yau, —ya, —Au ('Ασ. Βαβ.)
7 >	yh—(ἔβρ.)	—yh (ἔβρ.)
525 ἔτος	yhw—(ἔβρ.)	
500 >	yhh—('Αραμ.)	
5 αἰὼν	yhw—('Αραμ.)	—yh, y' ('Αραμ.)
	yāhū, —yāhu, —yahū ('Ασ. Βαβ.)	—yāma, —Ama (Βαβυλ.)
400 ἔτος	yh—yw (ἔβρ.)	—yw (ἔβρ.)
300 >	yw,—y ('Αραμ.)	—yh ('Αραμ.)—yh ('Αραμ. καὶ ἔβρ.)
200 >	yhw—(ἔβρ.) yw—('Αραμ.)	

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ζητεῖ ὁ σ. νὰ εὑρῇ τὴν ὀρθοτέραν προφορὰν τοῦ τετραγραμμάτου. Οἱ Μασωρίται φωνηεντίζουσι yēhō— ἢ yō—ἐν ἀρχῇ—yāhū

ἡ γὰρ ἐν τέλει τῶν κυρίων ὀνομάτων. Ὁ C. R. Driver θέσασε τὴν μασωριτικὴν στίξιν ἐσφαλμένην ὁρῶμενος ἐκ τοῦ ἐξῆς: Ἐν τοῖς ἀραμαϊκοῖς παλῦρος παρατηρεῖται, ὅτι τὸ h ἰδίως πρὸ τοῦ w δὲν εἶναι σύμφωνον ἀλλὰ litera prolongationis ὡς ὠραῖον παράδειγμα ἐπάγει τὸ ὄνομα τοῦ Δαρείου, ὅπερ περὶ τὸ 495 π. χ. γράφεται d r y w s ὀλίγον βραδύτερον d r y h w s καὶ ἀκόμη ὀλίγον μεταγενέστερον d r y w h w s. Ἡ παρένθεσις τοῦ h ἐγένετο μόνον ἵνα ὑποστηρίξῃ καὶ ἀσφάλισῃ τὸν φθόγγον ā, διότι τὸ d r y w s ἠδύνατο νὰ ἐκφωνηθῇ Darīwus, Darīyūs καὶ Darīyōs. Διὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς λόγον, κατὰ Driver, παρενετέθη εἰς τὴν λέξιν Abraam τὸ h. Ἐπομένως ὁ ὀρθὸς φωνητισμὸς τοῦ y h h καὶ y h w, ἐν συνθέσει καὶ ἀπολύτως εὐρισκομένων, δὲν εἶναι y e h ὀ h—καὶ y e h ὀ, y a h u h καὶ y a h ū, ἀλλὰ y ā (h) h—καὶ y ā (h) w. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἡ ὀρθογραφικὴ σημασία τοῦ h ἐλησμονήθη καὶ ἐξελήφθη τὸ h ὄχι ὡς mater lectionis, ἀλλ' ὡς πλήρες σύμφωνον. Οὕτω δὲ ἀντὶ Abra(h)m ἐφωνηέντισαν ἐσφαλμένως Abrahām, πρὸς συμβίβασιν δὲ τῶν δύο μορφῶν Abraam καὶ Abrahami ἐπενοήθη ἡ ἱστορία Γεν. 17.3-8. Ὅμοίως καὶ εἰς τὸ τετραγράμματον τὸ h ἐξελήφθη ὡς σύμφωνον, οὕτω ἐφωνηέντισαν τὸ y h w, ὀπολύτως εὐρισκόμενον, y ā h ὀ ἡ ἢ y ā h ū, τὸ y a u ὡς πρῶτον συνθετικὸν μέρος τῶν κυρίων ὀνομάτων ἔγινε τὸ y ὀ, τὸ y ā (h) w, ὡς πρῶτον συνθετικόν, yahaw=yahaw=yahō, ὅπερ πάλιν μετεβλήθη εἰς yeho μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ τόνου, κατὰ τοὺς φθογγολογικοὺς νόμους τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης. Τὸ δὲ y ā (h) w ἐφωνηέντησάν y ā h, ὅπερ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ τελικοῦ ἀτότου φωνήεντος ἔγινε y ā h. Ἐπὶ τῆς μεταγραφῆς τῶν κυρίων ὀνομάτων ὑπὸ τῶν Ὁ' διὰ τοῦ *Io, Ie*, σπανιότερον ὅμως διὰ τοῦ *Iy* καὶ *Ia* φαίνεται ὅτι ἡ προφορὰ y ὀ καὶ y e h ὀ ἦτο γενικὴ, δὲν ἐλλείπουσιν ὅμως καὶ παραδείγματα μεταγραφῆς διὰ τοῦ *Ia*,— ὅπερ δεικνύει, κατὰ Driver, ὅτι ἡ ἀρχαία προφορὰ ya, δὲν εἶχεν ἐντελῶς λησμονηθῆ.

Ἐν τέλει ὁ σ. ἐξετάζει ποῖα τῶν μορφῶν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, yhw, yhh, yhw καὶ yh εἶναι ἀρχαιότερα. Καὶ ἐνταῦθα ὁ σ. θαδίζει ἰδίαν ὁδὸν Παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην δέχεται, ὅτι ἡ συντομωτέρα εἶναι ἡ ἀρχικὴ μορφή ἐξ ἧς ἀπέρρυσεν ἡ ἐκτενεστέρα, ἂν καὶ αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς Π. Δ. μνημεῖα τέσσαρας δλοκλήρους αἰῶνας προηγουμένως ἢ ἡ συντομωτέρα. Τὰ προσαγόμενα ἐπιχωρήματα φαίνεται νὰ δικαιολογῶσι τὴν γνώμην τούτων. Ἐκ τῆς συντομωτέρας μορφῆς yā(w) ἢ yā(h) ἦτις κατὰ τὸν σ) δύναται νὰ ἦτο ἀρχικῶς ἐπιφώνημα, προῆλθον ἐκτενεστέρας μορφῆς ya (h. wa (h), ya (h) wa (h)y. Τοῦτο δὲ δύναται εὐκόλως νὰ κατανοηθῆ, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς στιγμὰς ἐξάψεως ἢ ἐκστάσεως ἐπιμηκύνει τὰ μονοσύλλαβα ἐπιφωνήματα.

Ἡ Π. Δ. ἀνάγει τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ζυγοῦ ἐνεκαινίασε νέαν περίοδον, καθ' ἣν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἔδει ν' ἀνακαινισθῆ. Ἡ λαϊκὴ ἐτυμολογία διείδεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ yā τὸν μὴ τετελεσμένον χρόνον ἑλλιποῦς ὀήματος καὶ οὕτω ἔπλασε τὸ yahweh, ὑφ' ὃ ὄνομα πλέον ἐλατρεύετο ὁ Θεός

Ἡ ὅλη πραγματεία σαφῆς καὶ περιληπτικὴ εἰς ἐννοίας δίδει εἰς πολλὰ σημεῖα τὴν ἀφορμὴν λεπτομεροῦς ἐξετάσεως ἐκάστου ζητήματος. Ἰδίως ἀγ-

πικείμενον ἐπισημασμένης ἐρευνητικῆς δόξης νὰ ἀποκλείσθωσι αὐτοματὰ ὀνόματα, ἵνα ἐξακριβωθῇ ἡ ἀρχὴ αὐτῶν. Ἐν τῷ ζητήματι τῆς ὀρθότης προφορᾶς τοῦ τετραγραμμάτου εἶναι πρόδηλον, ποία εἶναι ἡ Ἀχιλλεῖος πτέρνα τῆς ἐκδοχῆς τοῦ Driver, ὅτι δηλαδή ἡ Μασσαίτικὴ στίξις προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι εἶχε λησμονηθῆ ἡ ὀρθογραφικὴ σημασία τοῦ h, ὅπερ μοι φαίνεται ἀμφίβολον. διότι ἐν αὐτῇ τῇ Π. Δ. παρουσιάζεται. πολλάκις τὸ h ὡς mater lectionis. Ὅλως ἰδιαίτερας προσοχῆς, καὶ μελέτης ἀξίζει ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ ya (h) wa (h) προῆλθεν ἐκ μονοσυλλάβου ἐπιφωνήματος ya (h), ἂν τοῦτο ἀληθές, τότε ἔχομεν τὴν σημασίαν τοῦ τετραγραμμάτου.

Ἐνῶ μέχρι πρό ὀλίγων ἐτῶν ἡ προσοχὴ τῆς ἐπιστήμης τῆς Π. Δ. ἦτο προσηλωμένη ἐπὶ τῶν Ἀσσυριακῶν καὶ Βαβυλωνιακῶν εὐρημάτων, ζητούσης τὰ πάντα τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας, νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἐξηγήσῃ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Βαβυλωνιακῆς θρησκείας, καὶ σχεδὸν εἰς δόγμα εἶχεν ἀχθῆ διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Π. Δ. τὸ extra babyloniam nulla salus. ἤρχισεν ἐσχάτως ἡ προσοχὴ τῆς ἐπιστήμης νὰ συγκεντρῶται μᾶλλον περὶ τὴν Αἴγυπτον. Εἶναι βεβαίως ἐκ τῶν προτέρων αὐτονόητον ὅτι ἡ κατὰ διαφόρους περιόδους στενὴ ἐπικοινωνία τῶν Ἰσραηλιτῶν μετὰ τῶν Αἰγυπτίων δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν φάσεων τῆς ζωῆς τῶν δύο τούτων λαῶν. Τὰ ἐσχάτως εὐρεθέντα αἰγυπτιακὰ κείμενα, περιέχοντα θρησκευτικὰς διηγῆσεις, ὕμνους, διάφορα ποιήματα, παροιμίας καὶ τέλος προφητείας, φέρουσιν ἀναγκαίως ἐπὶ τάπητος τὸ αὐτὸ ζήτημα ὅπερ ἤγαγον τὰ Βαβυλωνιακὰ εὐρήματα, τῆς σχέσεως δὴλον ὅτι τῶν φιλολογικῶν τούτων αἰγυπτιακῶν μνημείων πρὸς τὰ βιβλία τῆς Π. Δ. Σχετικαὶ δὲ πραγματεῖαι ἤρχισαν νὰ δημοσιεύωνται. Χαρακτηριστικὸν ὅμως τῶν χρόνων, οὓς διέρχεται ἡ ἐπιστήμη τῆς Π. Δ., εἶναι ἀπ' ἐνὸς μὲν ἡ μεγάλῃ ἐφεκτικότης τῶν συγγραφέων τοιούτων πραγματειῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξαγωγήν συμπερασμάτων, ἀπ' ἐτέρου δὲ τὸ ὀλίγον τοῦ ἀριθμοῦ τοιούτων ἐργασιῶν, ὅπερ δηλοῖ ὅτι πλέον νηφάλιον καὶ σῶφρον πνεῦμα διέπει σήμερον τὴν ἐπιστήμην ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Βαβυλωνιακῶν εὐρημάτων, καθ' ἣν ταχέως διάφοροι πραγματεῖαι διεδέχοντο ἀλλήλας, ἐν αἷς οἱ γράφοντες, ὑπερβάλλοντες ἀλλήλους εἰς ζῆλον, ἔτρεχον μὲ ἀναπεπταμένας τὰς σημαίας εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ στρατόπεδον.

Ἀναμφιβόλως μετὰ τῆς μέχρι τοῦδε γνωστῆς Αἰγυπτ. φιλολογίας ὅλως ἐξέχουσιν θέσιν κατέχουσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Budge τῷ 1923 ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 10474 πατύρου τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου δημοσιευθεῖσαι «Παροιμίαι τοῦ Amen-em-ope». Ἀξιοπαρατήρητον τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι ὅχι μόνον ἡ ὁμοιότης πρὸς τὰς «Παροιμίας» τῆς Π. Δ., ἀλλὰ κυρίως αἱ διατυπώμεναι ὑψηλαὶ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀρχαί. Μόλις αἱ παροιμίαι αὗται μετεφράσθησαν εἰς τὴν Γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ Erman, ἐφάνη τῷ 1924 ἐν τῇ ZAW σχετικὴ διατριβὴ ὑπὸ τοῦ προῶρος δυστυχῶς ἀποθανόντος Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου H. Gressmann, ὅστις τῷ 1925 ἐξέδωκε νέαν ἐκτενεστέραν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Israels Spruchweisheit im Zusammenhang der Weltliteratur». Ἦδη W. Oesterley ἐν τῇ ἀνωτέρῳ σημειωθείσῃ διατριβῇ πραγματεύεται τὸ αὐτὸ θέμα. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ H. Gressmann σημειωθέντων παραλλήλων χωρίων τῆς Π. Δ. πρὸς τὰς παροιμίας τοῦ Amen-em-ope ἀξία

σημειώσεως καὶ τὰ ἐξῆς ὑπὸ τοῦ *Oracles* προσαγόμενα :

Am	XX 22	=	Παροιμ. Σολ.	XXIV 29
>	XX 20, 11	=	Δευτ.	XVI 19
>	VI 7, 12	=	>	XIX 14
>	XIII 16, 1, 2	=	>	XIX 18, 19
>	XXVIII	=	>	XXIV 19-21
>	XVI 17, 18	=	>	XXV 13-15
>	III 5, 15-17	=	ψαλμ.	XXXVII 7-8
>	IV 6 1-12	=	>	I 2-4
>	V 7, 7-10	=	>	XXI 26-27 κλπ.

Ἡ ἐξέτασις ἀγει τὸν σ. εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα. Αἱ παροιμίαι τῆς Π. Δ. καὶ οἱ τοῦ Amen-em-ore ἠντιλησαν ἐκ κοινῆς πηγῆς, ἐκ προφορικῶν δηλαδὴ παροιμιῶν, αἵτινες ἦσαν διαδεδομένα καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὸ τμήμα Παροιμ. Σολ. 22, 17-23, 14 ὁ σ. δέχεται ὅτι ἀμφότεροι, ὅτε Amen-em-ore καὶ ὁ συναθροίσας ἐν τοῖς στίχοις τούτοις τὰς παροιμίας, ἠντιλησαν ἐξ ἀρχαιότερας ἐβραϊκῆς συλλογῆς. Ἀλλὰ μόνη ἡ ἐκδοχὴ αὕτη, παρατηρεῖ ὁ σ., δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ὁμοιότητα τῶν Παροιμιῶν τοῦ Amen-em-ore καὶ πρὸς ἄλλα βιβλία τῆς Π. Δ. καὶ ἰδίως τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Amien-em-ore περιεχομένας θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας, ἀλλὰ δεόν νὰ δεχθῶμεν ἢ ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῆς Π. Δ. διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Amen-em-ore ἢ ὅτι οὗτος ὑπέστη τὴν ἐπήρειαν ἐκείνων. Τὸ τελευταῖον θεωρεῖ ὁ σ. πιθανώτερον, δεχόμενος μάλιστα ὅτι ὁ Amen em-ore θὰ ἐγνώριζε προσωπικῶς συγγραφεῖς τῆς Π. Δ. Δὲν ἀρνεῖται βεβαίως ὁ σ. τὴν ἐπίδρασιν τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ Ἰσραήλ, ἀλλ' εἰς θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα, παρατηρεῖ, εἶναι πιθανώτερον νὰ δεχθῶμεν ἐπίδρασιν τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν πραγματείαν παρατηρεῖ, ὅτι πολλάκις ἴσεται πρὸ ζητημάτων, ἅτινα λύονται δι' ὑποθέσεων, ὧν ἡ βάσις χρῆζει ἐπισταμένης ἐρεῦνης. Διὰ τοιούτων βεβαίως ὑποθέσεων θ' ἀναγκασθῶμεν νὰ ἐργασθῶμεν, ἕως οὗ νέα εὐρήματα καταστήσωσιν ἡμῖν δυνατόν καλλίτερον νὰ γνωρίσωμεν τὴν διδακτικὴν φιλολογίαν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς.

Ἡ σύντομος περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἱερεμίου πραγματεία τοῦ κ. Rodécharé εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὸ δύσκολον τῷ ὄντι πρόβλημα τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς συνθέσεως τοῦ βιβλίου τῶν προφητειῶν τοῦ Ἱερεμίου. Τὸ ὅλον βιβλίον, πλὴν κ. 46—51 (=προφητεία περὶ διαφορῶν ἐθνῶν) καὶ 52, διαιρεῖ ὁ σ. εἰς τρία σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα μέρη : α' κ. 1—25. β' κ. 26—35. γ' κ. 36—45. Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Βαρούχ καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Ἱερεμίου περὶ τῷ 604 π. χ. γραφέντι χειρογράφῳ, ὅπερ ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ βαθμιαίως διὰ προσθήκης διαφορῶν προφητειῶν συντελεσθέντος βιβλίου, περιείχοντο κατὰ τὸν σ. αἱ ἐν κ. 1—13 περιλαμβανόμεναι προφητεῖαι ὡς καὶ πλείστον μέρος τῶν κ. 14—17. Διὰ τῶν κ. 18—20 ἐγένετο ἡ πρώτη προσθήκη εἰς τὸ βιβλίον, εἰς ὃ ὡς προσάρτημα προσετέθησεν τὰ κ. 21—24, ἐνῶ τὸ κ. 25 εὐρισκόμενον ἀρχικῶς εὐθύς μετὰ τὸ κ. 17 ἀπεχωρίσθη αὐτοῦ διὰ τῶν παρεντεθέντων κεφαλαίων. Τὸ οὕτω συντελεσθὲν πρῶτον μέρος τοῦ

βιβλίου ἀπετελέσθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Σεδεζία. Τὸν πρῶτον τοῦ δευτέρου μέρους ἀποτελοῦν κ. 26—29, ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἰερουμίου κατὰ τῶν Ἰερσέων καὶ τῶν ψευδαποφητῶν, καὶ κ. 30—33 περιέχοντα ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Ἰσραήλ. Εἰς ταῦτα ὁμως προστετέθησαν διηγήσεις περὶ διαφόρων γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ προφήτου, αἵτινες συνετέθησαν ζῶντος ἔτι τοῦ Ἰερουμίου, μερικαὶ δ' αὐτῶν ἴσως νὰ ἐγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ τοῦ προφήτου. Ἡ τελικὴ ὁμως διασκευὴ τοῦ δευτέρου μέρους δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε, κατὰ τὸν σ., πρὸ τῆς καταστροφῆς Ἰερουσαλήμ. Τὸ τρίτον μέρος, ὅπερ ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον ἀυτοτελὲς βιβλίον μετὰ προλόγου κ. 36 καὶ ἐπιλόγου κ. 45 καὶ περιέχει τὰ πλέον ἀξιοσημείωτα ἐπεισόδια τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ζωῆς τοῦ προφήτου, δὲν εἶναι, κατὰ τὸν σ., προγενέστερον τοῦ θανάτου τοῦ Ἰερουμίου. Ἡ συνένωσις τῶν τριῶν μερῶν εἰς ἓν βιβλίον ἐγένετο κατὰ διαφόρους χρόνους, πρῶτον δῆλον ὅτι συνηνώθησαν τὰ κ. 1—25 καὶ 26—35 καὶ ἔπειτα τὸ τρίτον μέρος. Ἀφορμὴν εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν παρέχουσιν εἰς τὸν σ. οἱ στ. 1—4 τοῦ 1 κεφ., ἐν οἷς διακρίνει τρεῖς ἐπιγραφάς, ἦτοι στ. 4 ὡς ἐπιγραφὴν τοῦ κατὰ τὸ 604 γραφέντος χειρογράφου, στ. 3 ὡς τίτλον τῶν δύο συνηνωμένων μερῶν κ. 1—25+26—35 καὶ στ. 1 ὡς ἐπιγραφὴν τοῦ ὅλου βιβλίου.

Θὰ ἤθελον νὰ παρατηρήσω, ὅτι ματαίως ζητεῖ τις πολλαχοῦ τὴν δικαιολογίαν τῶν διατυπωμένων θέσεων, αἵτινες ἀνευ ἐξετάσεως θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ σ. ὡς ὀρθαί, ἵνα ἔπειτα ἐξ αὐτῶν ἐξαχθῶσι διάφορα συμπεράσματα. Ἐκτενεστέρα ἐξέτασις τόσον σπουδαίων ζητημάτων ὄφειλε νὰ καταδείξῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην τοὺς λόγους, δι' οὓς ὁ σ. κατέληξεν εἰς τὰ ἀνωτέρω διατυπωθέντα συμπεράσματα.

B M ΒΕΛΛΑΣ

—Ὁ D. G. Morin δημοσιεύει σημαντικώτατον ἄρθρον ἐν τῇ Revue Bénédicte (ἔτος 40, ἀριθ. 1) 2 σελ. 134—137) περὶ ἀρχαίων ἀνατολικῶν λειτουργικῶν τύπων, οἵτινες ἀπαντῶνται καὶ ἐν τῇ Λύσει κατὰ τὸν δ' καὶ ε' αἰῶνα. Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, πιθανόν δὲ καὶ βραδύτερον ἀκόμη, ἡ λειτουργία καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν ἐτελοῦντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐχομεν περὶ τούτου δύο ἀρχαιοτάτας ἱστορικὰς μαρτυρίας, ἦτοι δύο χωρία τοῦ ρήτορος Marius Victorinus, προσελθόντος εἰς τὸν χριστιανισμόν κατὰ τὸν δ' αἰῶνα. Ἐκ τῶν χωρίων τούτων τὸ πρῶτον ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Sic .. Paulus in epistola ad Titum : «Populum περιούσιον, circa substantiam, .. sicuti et in oblatione dicitur : «Munda tibi populum circumvitalem aemulationem bonorum operum (Advers. Arium I, 30. Migne P. L. 8, 1036 B).

Τὸ δεύτερον χωρίον ἔχει οὕτω :

«Appellatur λαὸς περιούσιος. Hinc sanctus apostolus ad Titum epistola sic dixit graece... Καὶ καθαρὴ ἑαυτῶ λαὸν περιούσιον, ζηλωτῶν καλῶν ἔργων. Latinus cum non intelligeret... posuit populum abundantem.. Hinc oratio oblationis intellectu eodem precatur eum : Σῶσον περιούσιον λαόν, ζηλωτῶν καλῶν ἔργων» (ἐνθ' ἀν. II 8, Migne ἐνθ' ἀν. στήλ. 1094 D).

Θεωρεῖται ὡς βέβαιον ὅτι ὁ M. Victorinus, γενόμενος χριστιανὸς ἐν Ῥώμῃ εἰς προεξεχωρημένην ἡλικίαν καὶ γράφων ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει, ἀσφαλῶς θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν Ῥώμῃ τελούμενα καὶ οὐχί, ὡς ὁ Domi Cabrol ἐκδέχεται, τὴν ἀφρικανικὴν λειτουργίαν.

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἀνω χωρίων τὸ δευτέρον δεικνύει ἐμφανῶς ὅτι ἡ «oratio oblationis» ἀπηγγέλλετο ἑλληνιστί. Ὅτι ἡ φράσις: «Σῶσον περιούσιον λαόν, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων» εἶναι εἰλημμένη ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς λειτουργίας, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως «σῶσον», ἡ ὁποία ἔλλειπει ἀπὸ τοῦ γραφικοῦ κειμένου (Τίτ. β' 14). Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν ἀπόδειξιν ὅτι ἡ λειτουργία, μέχρι αὐτοῦ τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ δ' αἰῶνος, ἐτελεῖτο ἐν Ῥώμῃ ἑλληνιστί.

Τὸ πρῶτον χωρίον δὲν μαρτυρεῖ ἀπ' εὐθείας περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, ὃν παραδεδομένον λατινιστί, ἐν τούτοις ὅμως καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι δυνατόν νὰ εἰκάσῃ τις ὅτι πρόκειται περὶ παραφράσεως τοῦ ἑλληνιστί ἀναγινωσκομένου λειτουργικοῦ κειμένου.

Περὶεργον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ῥῆσις «Σῶσον περιούσιον λαόν» κτλ. εἰς οὐδεμίαν τῶν νῦν ἐν ἰσχύϊ ἑλληνικῶν λειτουργιῶν περιέχεται. Ἐν τούτοις ἴχνη αὐτῆς ἀνευρίσκωμεν εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐν ἣ ἀναγινώσκωμεν τὰς λέξεις «λαὸν περιούσιον». Ἄλλ' ἡ λειτουργία τῶν Νεστοριανῶν, ἡ μέχρι τοῦ νῦν ἐν χρήσει, διασῶζει ἀνάλογόν τινα ἐπιφώνησιν (Brightman, Liturgies eastern and western I 264³).

Ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων τούτων μεμονωμένων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λειτουργικοῦ, εἶναι ἐνδιαφέρουσαι καὶ μαρτυρίαι τινές, ἐξ ὧν σπουδαιότεραι ἡ τοῦ Ἱερωνύμου, ἡ τοῦ ἐπισκόπου Νικήτα (περὶ τὸ 406) καὶ ἡ τοῦ ἡμιπελαγινιστοῦ Fastidius (ἀρχαί τοῦ ε' αἰῶνος), ἐξ ὧν ἐμμέσως ἀρνούμεθα τὴν πληροφορίαν περὶ εὐθείας διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν λειτουργιῶν εἰς λατινικὰς χώρας μέχρι αὐτοῦ τοῦ ε' αἰῶνος.

ΔΗΜ. Ν. ΜΩΡΑΪΤΗΣ

Jacques Zeiller, L'Empire Romain et l'Eglise. Paris (E. de Boccard) 1928. Ἐν τῇ σειρά τῆς παγκοσμίου ἱστορίας τῆς ἐκδιδομένης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ E. Cavaignac ὁ τόμος v2 ἀπετελέσθη ἐκ τῆς ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐπιγραφὴν Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας διηρημένης εἰς 12 κεφάλαια. περιέχοντα τὰ ἑξῆς: Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος ἀπὸ Νέρωνος μέχρι τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ Χριστιανισμὸς ἐκτὸς τοῦ Κράτους, αἱ Χριστιανικαὶ ἐπαρχίαι Παλαιστίνη καὶ Συρία, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος, Κωνσταντινούπολις, αἱ παραδουναβειαὶ ἐπαρχίαι, Γαλλία καὶ Βρετανία, Ἰσπανία καὶ Ἀφρική, Ῥώμη καὶ Ἰταλία, Παπισμὸς ἢ ἕκθεσις φέρει μᾶλλον δημῶδη καὶ περιληπτικὸν χαρακτῆρα.

X.

— Δημ. Πασχάλη, Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀθήναις 1927.

— A. Keller, Die Kirchen und der Friede, mit besonderer Berücksichtigung ihrer Stellung zum Völkerbund, Berlin 1927.

- *Φ. Γερσίδου*, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Τρίτην Ἐπιστολὴν Ἰωάννου, ἐν Πειραιεὶ 1927.
- *Βασιλείου*, Δρυϊνουπόλεως—Παγωγιανῆς, Λόγοι Ἐκκλησιαστικοὶ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Γρεβενῶν πρώην Δρυϊνουπόλεως Κλήμεντος, ἐν Ἀθήναις 1928.
- Γερμανοῦ Οἰατείων*, Ἡ νέα ἀναθεώρησις τοῦ Ἀγγλικοῦ Εὐχολογίου, ἐν Κπόλει 1927
- Hans Driesch, Θεμελιώδη προβλήματα τῆς Ψυχολογίας, μετάφρασις ἐπὶ Σ. Μ. Καλλιάφα, Ἀθήναι 1928.
- Ἱστορία τῆς Ἰ. καὶ σεβασμίας Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Εἰκονιστρίας ἐν Σκιάθῳ, ἔκδ. Β' ἐπιμελεία Α. Μωραϊτίδου, Ἀθήναι 1926.
- Δημ. Πασχάλη*, Λατίνοι Ἐπίσκοποι Ἀνδρού (1208-1710), ἐν Ἀθήναις 1927.
- Σπυρ. Λάμπρου*, Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων, ἐν Ἀθήναις 1928.
- *Δανιὴλ Δεναξᾶ*, ἀρχιμ. Ἐκκλησιαστικὸς ὁδηγὸς τῶν ἐν Θήρᾳ καὶ Θηρασίᾳ Ἰ. Ναῶν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, περὶ συστάσεως τῆς ἐπισκοπῆς ἐπὶ ἐνετοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1927.
- *Ξεν. Μόσχου*, Νέα ἐξήγησις παναρχαίου γεγονότος, Ἐν Ἀθήναις 1928.
- Μ. Γ. Θεοδοῦ*, Τὰ συμβατικά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἐν Τουρκίᾳ καὶ τῶν Τούρκων ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1928
- Ἰ. Δραγάση Παλαιολόγου*, Προϊστορικὴ ἀνθρωπολογία καὶ ἐθνογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Μεσογείου, Ἀθήναι 1928.
- Ἀπ. Β. Δασκαλάκη*, Τὰ αἷτια καὶ οἱ παράγοντες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1821, Ἐν Παρισίοις 1927.
- *Λουκᾶ Τζώρη*, Ἡ λύμη τῶν χλιαστῶν, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1927.
- *Φιλαρέτου Διδυμοτείου*, (νῦν Ἡρακλείας), Ἡ ἀγάπη καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκῃ 1927.
- *Κωνστ. Καλλινίκου*, Πρωτοπρεσβυτέρου, Ὁ ἱερὸς Ψαλτῆρ ἐν τῇ πράξει, Θεσσαλονίκῃ 1927.